

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ФАКУЛЬТЕТ СИСТЕМ ТА ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

СУЛІМ АННА АНАТОЛІЇВНА

УДК 316.774: 316.647.8

**МЕДІАКРИТИКА В УКРАЇНІ: ФУНКЦІЇ, ТЕМАТИКА,
ПРОБЛЕМАТИКА**

Спеціальність 27.00.04 – теорія та історія журналістики

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

ДНІПРОПЕТРОВСЬК – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі реклами та зв'язків з громадськістю факультету систем і засобів масової комунікації Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Бутиріна Марія Валеріївна,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
завідувач кафедри реклами та зв'язків з громадськістю

Офіційні опоненти: доктор наук із соціальних комунікацій
Супрун Людмила Вікторівна,
професор, завідувач кафедри журналістики
Національного університету
«Острозька академія»

кандидат наук із соціальних комунікацій
Бондаренко Таміла Олексіївна,
доцент кафедри журналістики
Харківського університету імені В.Н. Каразіна

Захист відбудеться «___»_____2015 року о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.051.19 Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49027, м. Дніпропетровськ, пл.Шевченка, 1, Палац культури студентів.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: м. Дніпропетровськ, вул. Казакова, 8.

Автореферат розіслано «___»_____2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

І.М. Сухенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням потоків інформації, стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та системи мас-медіа, що нагально потребує цілеспрямованої підготовки особистості до вмілого і безпечного користування ними. Вагома частка вільного часу громадян України припадає на взаємодію із різноманітними медіа, чим зумовлюється їх значний вплив на всі верстви населення. Сучасні ЗМК створюють і транслюють інформацію, що відображає дійсність у період безперервного та активного розвитку сучасного інформаційного суспільства. Проте серед значного потоку інформації, тиражованої ЗМК, на першому місці перебувають такі її види – негативна, невизначена, неповна, неточна. Вони активно циркулюють у медіасередовищі, викривлюють реалії, унеможлиблюють інформаційний баланс у суспільстві, спотворюють загальну картину світу, яку отримує активна медіа-аудиторія, та через кумулятивні ефекти чинять деструктивний вплив на психіку реципієнтів.

Потужний напрям медіакритики, до функцій якої входить просвітництво у галузі медіаграмотності, розвивається сьогодні в Україні. Зокрема, він представлений працями А.Бойко, Н. Габор, В.Іванова, С. Квіта, Л. Павлюк, Б.Потятиника, В. Різуна. Доволі значний внесок у дослідження медіакритики як галузі журналістської практики зробили і медіакритики-практики, що висвітлювали відповідні теми на сторінках видань «Телекритика» та «МедіаКритика» – О. Довженко, Н.Лігачова, С. Тримбач та інші.

Медіакритика як дослідницький напрям, що вивчає дисфункції ринкової орієнтації журналістики, представлена у роботі В.Д.Фатиміної. Телевізійній критиці присвячені окремі розділи у роботах Г.Кузнецова, С.Муратова, В.Прозорова.

Діяльність ЗМК у критичному аспекті розглядається у дослідженнях російських авторів – І.І.Засурського, Ю.Качанова, В.П.Конецької та О.В.Соколова. Вагоме місце у сучасних розробках із комунікативістики посідає теорія “інформаційного суспільства”, яка спирається на теорію глобалізації і в межах якої досліджується роль масової комунікації (роботи О.Вартанової, Г.Вебстера, М. Землянової). Теоретичні основи вивчення ЗМК закладені у працях українських дослідників В.Іванова, І.Михайлина, Г.Почепцова, В.Різуна.

Отже, медіакритика як галузь гуманітарного знання перебуває на стадії свого становлення, поняття ж критики медіа у системі фахової підготовки журналістів фігурувало значно раніше. Частково елементи критики ЗМК завжди були присутніми у курсах лекцій з теорії журналістики, професійної етики, професійних стандартів тощо. Ситуація здається подібною до того, що відбувалося свого часу в літературознавстві, коли з історії літератури виокремилися теорія літератури, літературно-художня критика, історія літературознавства. Те, що медіакритика нині перебуває на етапі свого

активного становлення, засвідчує представлена на міжнародних наукових конференціях значна кількість доповідей, пов'язаних саме із проблемами розвитку, становлення, функціонування медіакритики.

Зв'язок праці з науковими темами. Представлене дослідження безпосередньо пов'язане із науковими розробками факультету систем та засобів масової комунікації Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. Тема дисертації є частиною комплексної наукової теми «Соціальні комунікації та трансформації сучасних медіа (національний та глобальний аспекти)» (державна реєстрація № 011U007245).

Метою дисертаційної роботи є розкриття феномену медіакритики у його генетичному, тематичному, типологічному аспектах. Досягнення поставленої мети вимагає реалізації таких **завдань**:

- схарактеризувати особливості критичного мислення як основи оціночно-пізнавальної діяльності людини;
- розкрити генетичний зв'язок літературної та кінокритики із медіакритикою;
- здійснити термінологічний аналіз і розкрити функціонально-змістові особливості медіакритики;
- розробити типологію медіакритичних студій, представлених у вітчизняному медіапросторі, і здійснити аналіз виявлених типів;
- розкрити проблемно-тематичні напрями медіакритики.

Об'єкт дослідження: медіакритика як перспективний напрям медіадосліджень та журналістської практики.

Предмет дослідження: генеза, тематичне поле, типологія вітчизняної медіакритики.

Для реалізації мети і завдань дисертаційного дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні **методи**, зокрема: історичний – для дослідження стану вивченості проблеми; аналітико-синтетичний, порівняльний – для виявлення на основі зібраного емпіричного матеріалу тенденцій у царині медіакритики; індуктивний – для узагальнення та систематизації висновків. Метод типологізаційного аналізу був застосований нами з метою диференціації масиву медіакритичних студій. Для вивчення змісту видань «Телекритика», «Медіакритика» було залучено метод контент-аналізу.

Матеріалом дисертаційного дослідження стали публікації в інтернет-виданнях «Телекритика» (2001-2013 рр.), «Медіакритика» (2008-2013 рр.), емпіричне вивчення яких здійснювалося методом суцільної вибірки.

Новизна дослідження дисертаційної роботи полягає у тому, що у ній *вперше*:

- узагальнено наукові знання про функціональні й проблемно-тематичні особливості медіакритики як перспективного напрямку медіадосліджень;
- простежено закономірності функціонування медіакритики в Україні;
- виявлено основні теми, проблеми вітчизняного медіакритичного дискурсу;

удосконалено:

- теоретичні засади вивчення мережевої комунікації;
 - теоретичні уявлення щодо вітчизняної телекритики;
- набули подальшого розвитку:*

- теоретичні основи критичного мислення як підґрунтя медіакритичної діяльності;
- уявлення про генетичну й функціональну спорідненість літературної, кіно- та медіакритики.

Теоретичне значення дисертації. Дослідження медіакритичної діяльності, виявлення її функціональних особливостей, проблемно-тематичних орієнтирів є одним із вагомих аспектів розробки теорії та методології соціальної комунікації.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає у тому, що отримані результати та висновки можуть бути залучені для розробки та викладання вузівських курсів з медіакритики, медіапсихології, медіаосвіти, а також інтегровані у програми з медіаосвіти та медіаграмотності в Україні.

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, викладені в дисертації та публікаціях, одержані авторкою самостійно.

Апробація роботи. Основні положення та результати дослідження викладено у доповідях на щорічних підсумкових наукових конференціях Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара (2011–2014 рр.). Крім того, доповіді та повідомлення за результатами розвідки були оприлюднені на: VI міжнародній науковій конференції „Сучасний інформаційний простір: журналістика та медіаосвіта” (Алушта, вересень 2010); міжнародній конференції «Средства массовой информации в современном мире» (м. Санкт-Петербург, 21-22 квітня 2011 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Журналистика в 2011 году: Ценности современного общества и средства массовой информации» (м. Москва, 6-8 лютого 2012 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Українські медіа 2012: проблеми моделювання медійного контенту» (Київ, 5 квітня 2012), IX міжнародній науковій конференції „Сучасний інформаційний простір: журналістика та медіаосвіта” (Алушта, вересень 2013).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у 11 наукових працях, у тому числі: 6 – фахових; 2 – публікації в інших наукових виданнях; 3 – публікації в наукових виданнях за кордоном.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел (210 позицій). Повний обсяг роботи становить 207 сторінок, основний зміст викладено на 178 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету і завдання дисертації, її об'єкт і предмет, наведено використані методи дослідження, визначено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів і запропонованих висновків, розкрито особистий внесок здобувача, поінформовано про апробацію наукового пошуку на конференціях, наведено дані про опубліковані праці.

У першому розділі **"Теоретико-методологічні засади дослідження медіакритики"** здійснено аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення тих категорій, які обумовлюють зміст дослідження. У підрозділі **1.1. "Становлення критичного мислення"** розглянуто поняття «критичне мислення», особливості його формування та окреслено значення критичного мислення для індивідів та груп людей, що функціонують в інформаційному суспільстві. Зазначено, що формування критичного мислення аудиторії щодо діяльності ЗМК, медіатекстів, форм подачі інформації є одним з пріоритетних завдань медіаосвіти та медіакритики як галузі гуманітарного знання. Медіакритичний дискурс має послідовно та аргументовано давати оцінку медіатекстам, медіапродуктам, чи то взагалі діяльності медіа, але при цьому залишати можливість адресату самостійно робити висновки.

Вказано на те, що критичне мислення відрізняється відкритістю, контрольованістю, обґрунтованістю, оціночністю, саморефлексивністю, цілеспрямованістю, прогностичністю. Це такий тип мислення, до якого вдаються при вирішенні завдань, оцінці дискурсів, формулюванні висновків, прогнозуванні розвитку подій.

Критичне мислення у царині медіакритики передбачає наявність навичок саморефлексії при сприйнятті медіаповідомлень, вміння виявляти соціо- та егоцентричні мотиви масових комунікаторів, враховувати контекстні чинники, фонові знання, емпіричні дані та критерії оцінки ефективності медіаповідомлень.

У підрозділі 1.2 **„Критика як особливий вид оціночно-пізнавальної діяльності"** критику представлено як вагомий елемент функціонування соціуму, що виявляє себе на різних рівнях – індивідуальному, груповому, інституціональному. На основі аналізу дефініцій поняття «критика» у різних джерелах зроблено висновок про такі її функції, як аналіз, оцінювання, виявлення недоліків.

З'ясовано, що завдяки специфічній властивості критики – здатності здійснювати пізнавально-орієнтуючу операцію оцінювання, вона формує судження людей про різні культурні явища або їх аспекти. Характерно, що оціночне спрямування критики не лише передбачає здатність судити і відкидати через заперечення те, що не витримало критичної перевірки, але й зорієнтованість на виявлення та утвердження позитивного, соціально корисного.

Вказано на те, що критика завжди була і залишається невід'ємною частиною науки, літератури, мистецтва, формою «самопізнання культури». Вона інтегрується у різні сфери професійної активності або виступає самостійним видом діяльності. Зважаючи на тенденції, які спостерігаються у сучасному медіапросторі, критика як різновид оцінно-пізнавальної діяльності набуває актуальності для мас-медіа у текстопороджувальному і рецептивному аспектах.

Робиться висновок про те, що критика є різносторонньою та багатоаспектною формою пізнання, що має вагоме суспільне значення. Здатність критики впливати на розвиток суспільства забезпечується її властивістю аналізувати, виносити судження й оцінки на публічний розгляд, інспірувати багатосторонній обмін думками, в процесі якого долаються вузькі рамки індивідуального або групового пізнання, формуються суспільно узгоджені позиції з обговорюваних проблем.

Підрозділи 1.2.1 «Принципи й підходи кінокритики» та 1.2.2 «Принципи й підходи літературної критики» систематизують знання про відповідний вид критики. Так у підрозділі 1.2.1 розкрито принципи, підходи, функції кінокритики, вказано на узалежненість специфіки етапів становлення кінокритики від особливостей розвитку кіноіндустрії. Кіно схарактеризовано як комплексне комунікаційне явище, важливий соціальний інститут, котрий поєднує у собі кілька соціальних ролей – режисера, актора, сценариста, продюсера, критика, глядача. Вказано на різні аспекти кінокритичної рецепції кіно як феномену мистецького, психологічного, соціального, комунікативного.

Зазначено, що у процесі свого розвитку кінокритика пройшла різні етапи: промоційний, агітаційний, критично-анотаційний, системно-аналітичний. Актуальне функціонування кінокритики зумовлено специфікою ринкового існування кіно, пов'язаного із його промоцією та дистрибуцією. Актуальним середовищем кінокритичних студій стає Інтернет. На основі аналізу теоретичного доробку, присвяченого кінокритичній проблематиці, виокремлено такі функції кінокритики, як: виховання естетичного смаку, просвітництво, артикуляція існуючих у суспільстві позицій відносно кінематографа, підтримка системи цінностей кіномистецтва, оцінювання тих чи інших творів кіномистецтва, протидія силі екранного навіювання, коли воно переходить у маніпулювання свідомістю глядача.

Вказано на те, що кінокритика у своїй генезі й функціональності ніколи не була однорідним явищем. Тут зазвичай виокремлювалися різні групи професіоналів, так чи інакше пов'язаних із індустрією кіно, зокрема такі: 1) кінокритики-медіатори, які сприяють промоції фільмів і виконують не стільки критичну, скільки рекламну функцію; 2) кінокритики, які працюють усередині кіно-індустріального ланцюжка, висловлюють власні судження, дають оцінки, встановлюють ієрархії цінностей у кіно; 3) масові кінокритики, які не спеціалізуються на індустрії кіно і лише час від часу пропонують суб'єктивні оціночні матеріали.

Вказано на тенденції розвитку кінокритики в Україні.

У параграфі 1.2.2. «**Принципи й підходи літературної критики**» розглянуто літературну критику як один з різновидів літературної діяльності, яка склалася поступово у ході розвитку літератури. Її зміст, характер, функції, призначення та роль зазнавали змін залежно від загального рівня суспільного й культурного розвитку, особливостей певних етапів літературного процесу. Зазначено, що літературна критика зазвичай слугувала певним орієнтиром для читачів; рівень її розвитку водночас був маркером розвитку самої літератури.

У структурі оцінних суджень літературної критики виокремлено ряд залежностей між її компонентами: суб'єктом, предметом, основою оцінки та її характером. Подібну структуру має і медіакритична діяльність. Зроблено висновок про те, що у медіакритиці оцінка здійснюється, як правило, на основі виявлення маніпулятивних технологій, патогенних елементів у медіатекстах, фактів викривлення реалій у медіадискурсі. Серед жанрів літературної критики названо рецензію, анотацію, статтю-огляд, проблемно-оглядову статтю, статтю-портрет, есе. Серед жанрів, якими користуються критики медіа, зазначено рецензію, статтю, інтерв'ю, репортаж.

У підрозділі 1.3 «**Медіакритика: термінологічний аналіз та функціонально-змістові особливості**» представлено медіакритику як ключовий концепт дослідження, що реферується.

Закцентовано на тому, що характером функціонування мас-медіа на сучасному етапі продиктовано потребу у зовнішніх регулюючих і контролюючих чинниках, які б коригували медіапрактику і на рівні засад, і на рівні результатів журналістської діяльності.

Із посиланням на О.Саєнкову вказано на те, що медіакритика виросла «з надр» літературно-художньої критики і її можна розглядати як своєрідну метатеорію по відношенню до попередньої форми критичної діяльності.

Розглянуто форми функціонування медіакритики у різних національних та історичних контекстах.

У підрозділі також здійснено термінологічний аналіз поняття «медіакритика» та зазначено, що специфічність медіакритики як виду діяльності визначається насамперед її функціональністю. Надано характеристику основним функціям медіакритики – інформаційно-комунікаційній, пізнавально-оціночній, регулятивній, просвітницькій, коригувальній, фільтруючій функціям.

Зроблено висновок, що медіакритика спрямована на виявлення рівня адекватності та повноти відображення соціальних явищ і процесів у ЗМК при співвіднесенні з об'єктивною реальністю картин й образів дійсності, сформованих засобами масової інформації; аналіз стану медіасередовища; визначення рівня професіоналізму, відповідності ЗМК професійним стандартам.

Серед чинників, які наразі впливають на характер функціонування медіакритики в Україні, вказано на корпоративні обмеження, «квазіекономічну цензуру», актуалізацію інтернет-майданчиків для медіакритичних виступів.

У підрозділі 1.4 «Методологія дослідження медіакритичних текстів» зазначено, що емпіричну базу для теоретичних узагальнень в галузі досліджень медіакритики надає контент-аналіз, який є одним з найпоширеніших методів вивчення змісту масової комунікації. Він дозволяє опрацювати значний масив текстів, що є подібними за рядом формалізованих ознак та характеристик.

Акцентовано увагу на тому, що контент-аналіз у репрезентованому дослідженні не є самодостатнім методом. Він стає основою для якісного аналізу змісту виокремлених рубрик і дає можливість представити кількісну модель змісту досліджуваних видань, що унаочнює тенденції медіакритики, виявлені на теренах вітчизняного критичного дискурсу.

У підрозділі зроблено висновок про те, що контент-аналітичне дослідження змісту видань дозволяє створити цілісний образ проблемно-тематичного наповнення конкретних номерів шляхом виявлення найбільш частотних проблемних блоків, тенденцій та ключових аспектів медіакритичних студій. Алгоритм застосування методу контент-аналізу у реферованому дослідженні представлено таким чином:

- виокремлення рубрик у досліджуваних виданнях;
- категоризація змісту рубрик відповідно до тематики й проблематики медіакритичних студій;
- квантифікація даних;
- побудова кількісних моделей змісту видань за різні роки;
- висновки щодо частотності медіакритичних тем і проблем, їхня динаміка.

У другому розділі „Типологія медіакритики” здійснено типологічний аналіз різновидів медіакритики за суб’єктом діяльності та за типом медіаканалу. Обґрунтовано валідність типологізаційного аналізу щодо завдань дослідження. Охарактеризовано кожен з виокремлених типів медіакритики.

Так у підрозділі 2.1. «Диференціація медіакритики за суб’єктом діяльності» здійснено типологізацію медіакритики за суб’єктом діяльності та з’ясовано, що у кожному з виокремлених напрямків медіакритики також закладене різне функціональне призначення, змістовне навантаження та інформаційне наповнення. Вказано на те, що роботи представників академічної медіакритики зазвичай публікуються у виданнях, адресованих науковій спільноті, яка опікується фундаментальними питаннями актуального стану медіасфери, системними проблемами медіаконтенту, медіавиробництва, медіарецепції тощо. Професійна медіакритика зорієнтована на продуцентів медійного контенту, для яких важливими є проблемні аспекти медіа у функціональному та практично-прикладному аспектах. Масова медіакритика адресується медіаспоживачам. Йдеться також про доцільність інтеграції медіакритичних розробок такого типу із медіаосвітніми програмами.

Закцентовано увагу на тому, що при підготовці критичних матеріалів залежно від виду медіакритики потрібно зважати на рівень компетентності критиків. Так, академічна критика, як правило, фокусується на найбільш

складних і масштабних процесах та проблемах функціонування засобів масової інформації, що потребують теоретичного підходу, релевантної методологічної та емпіричної бази, системного погляду. Натомість професійна медіакритика тримає у фокусі уваги конкретні питання медіакommунікаційної діяльності у практично-прикладному аспекті, що потребує від медіакритиків відповідних знань та досвіду. Розробки з масової медіакритики потребують адаптації до сприйняття масовою свідомістю. Саме тому компетентність медіакритиків тут пов'язана із умінням популяризувати складні комплексні проблеми у медіасфері, диференціювати їх на прості й зрозумілі широкому загалу.

У параграфах 2.1.1 «Академічна медіакритика», 2.1.2 «Професійна медіакритика» та 2.1.3 «Масова медіакритика» розглянуто та проаналізовано академічну, професійну та масову медіакритику відповідно. З'ясовано, що академічна медіакритика за масштабністю, теоретико-методологічною ґрунтовністю висвітлення проблемних аспектів функціонування мас-медіа корелює із медіафілософією, професійна медіакритика за характером впливу на професійну медіаспільноту тяжіє до практики саморегулювання, масова медіакритика закладає підвалини медіаосвіти, корелює із медіадидактикою, бере участь у формуванні медіаграмотності та медіакомпетентності.

Підрозділ 2.2 «Диференціація медіакритики за типом медіаканалу» присвячено аналізу двох найбільш впливових напрямів медіакритики – телекритики та критики мережевої комунікації.

В параграфі 2.2.1 «Телекритика» телебачення схарактеризовано як найбільш масовий, впливовий, усюдисущий засіб масової комунікації, який цілком закономірно стає пріоритетним об'єктом уваги медіакритиків. Виокремлено два напрями телекритики – вузький, де критиці піддаються окремі аспекти аудіовізуальної комунікації, та системний, де погляд на телебачення набуває медіафілософського звучання.

Вказано на ряд проблем, які порушуються телекритичним дискурсом. Йдеться про аксіологічні проблеми, серед яких: формування неправильних ціннісних орієнтирів, настанов на девіантну поведінку, культивування агресії тощо; соціально-поведінкові проблеми, серед яких: утворення поведінкових стереотипів, девіантних ідеалів, сприяння «детабуйованій поведінці», втраті відчуття реальності та психо-фізіологічні проблеми.

У параграфі 2.2.2 «Критика мережевої комунікації» розкрито специфіку критики мережевої комунікації. Зазначено, що на сьогодні вчені не дійшли консенсусу щодо дефініції поняття «мережева комунікація». У його зміст інтегровано уявлення про технологічність комунікації, полілогічність, гіпертекстуальність, конвергентність комунікаційних засобів тощо. З'ясовано зміст критичних зауважень на адресу мережевої комунікації. Серед них вказано на такі: нівелювання локальних етнічних цінностей унаслідок глобалізації; поширення аморального контенту; застосування інтернет-майданчиків у злочинних цілях; загострення проблеми інформаційної втоми внаслідок

неконтрольованості потоків онлайнної інформації; Інтернет-адикція. Вказується також на те, що Інтернет є новою сферою функціонування мови, де відбувається зникнення наративу та формується культ комуніканта-аматора.

Продуцентами критичних зауважень на адресу мережевої комунікації найчастіше виступають вчені-комунікативісти (академічна медіакритика) та професіонали в галузі медіа (професійна медіакритика).

У *третьому розділі «Проблемно-теоретичні напрями медіакритичних студій»* увагу приділено аналізу медіакритичних публікацій у межах різних напрямків медіакритики. Так, у **підрозділі 3.1 «Основні підходи та актуальні парадигми академічних медіакритичних досліджень»** вказано на те, що медіакритика є динамічною галуззю, яка залежить від розвитку й актуального стану середовища ЗМК, яким диктуються її проблемно-тематичні орієнтири й парадигматичні засади. Проаналізовано доробок вітчизняних учених, які працюють у галузі комунікативістики. Виокремлено такі актуальні парадигми й підходи до медіакритичного студіювання: теоретичні уявлення про правду/кривду у журналістському пізнанні, маніпуляцію інформаційним потоком (В.Різун); теорія патогенного тексту у масовій комунікації (Б.Потятиник, М.Лозинський); теорія інмутації (О.Холод); теоретичні уявлення про розуміння інформації у журналістиці (В.Владимиров); теорія медіакультури (Н.Зражевська); медіа-аксіологія (Т.Кузнєцова).

У *підрозділі 3.2 «Контент-аналітичне дослідження видання Телекритика»* представлено результати контент-аналізу змісту видання «Телекритика», вказано на його тематичну спрямованість, кількісне співвідношення змісту за різними рубриками. У підрозділі представлено динаміку тем, проблем і рубрик протягом 2001-2013 років. Вказано на найпоширеніші теми медіакритичного дискурсу видання, серед яких теми, що мають засадничий характер для функціонування мас-медіа: свобода слова, цензура, безпека журналістів, викривлення реалій у медіадискурсі, етичні засади функціонування ЗМК, а також теми, актуалізовані конкретними подіями, резонансними для медіаспільноти: вбивство Г.Гонгадзе, закриття телеканалів, медіарецепція виборів, мовне питання, Голодомор, зміни у рекламному законодавстві, російсько-грузинський конфлікт тощо. Зазначено, що протягом означеного періоду найбільш актуальними були рубрики «Новини», «Дайджест», «Люди».

У *підрозділі 3.3 «Контент-аналітичне дослідження видання «Медіакритика»»* подано результати контент-аналізу змісту видання «Медіакритика». Виявлено найбільш актуальні теми, які порушувалися науковою та професійною спільнотами: екранне насильство, порнографія в мережі, маніпулятивні технології, свобода слова, замовні матеріали, медіаграмотність, медіазаконодавство тощо. Визначено, що авторами медіакритичних публікацій виступають як науковці, так і журналісти. Матеріали видання здебільшого спрямовані на журналістів та працівників ЗМК,

що дозволяє говорити про представленість у виданні професійної медіакритики. Є також ряд тем, які можуть бути цікавими широкому загалу.

ВИСНОВКИ

Критичне мислення у царині медіакритики передбачає наявність навичок саморефлексії при сприйнятті медіаповідомлень, вміння виявляти соціо- та егоцентричні мотиви масових комунікаторів, враховувати контекстні чинники, фонові знання, емпіричні дані та критерії оцінки ефективності медіаповідомлень.

Критика як особливий вид оціночно-пізнавальної діяльності спрямована на виконання функцій аналізу, оцінювання, виявлення недоліків в об'єктах критичної рефлексії. Медіакритика генетично й функціонально споріднена з іншими галузями критико-журналістської творчості – кінокритикою, літературною, музичною, художньою критикою.

Медіакритика є формою самопізнання і саморегуляції медіакультури. Впливовість медіакритики на сферу функціонування ЗМК забезпечується її властивістю аналізувати, виносити судження й оцінки на розгляд медіаспільноти, ініціювати багатосторонній обмін думками, в процесі якого долаються вузькі рамки індивідуального або групового пізнання, формуються суспільно узгоджені й професійно виважені позиції з обговорюваних проблем.

Медіакритика є вагомим саморегулюючим фактором у сфері масовокомунікаційної діяльності. Її об'єктом є низка негативних явищ та процесів у медіагалузі, серед яких: надмірна комерціалізація ЗМК, формування впливогенного медіадискурсу відповідно до прагматичних настанов медіавласників та рекламодавців, насичення медіапродуктів патогенними елементами, викривлення реалій у медіадискурсі, надання аудиторії неповної, неточної інформації, підтримка станів інформаційної незавершеності та інформаційної тривожності, перетворення медійної інформації на комунікаційний шум, надмірна віртуалізація ноосфери у цілому тощо.

Медіакритика, яка метафорично визначається як «п'ята влада» у суспільстві, виконує інформаційно-комунікаційну, пізнавально-оціночну, регулятивну, коригувальну, просвітницьку та фільтруючу функції.

Медіакритика – це пізнавальна діяльність, у процесі якої з суспільних, морально-етичних та професійних позицій надається оцінка окремим медіапродуктам та системі медіавиробництва у цілому. Медіакритика виокремилася як галузь гуманітарного знання із загального критичного дискурсу. У західній традиції вона є потужним фактором функціонування громадянського суспільства, засобом моніторингу й контролю медіасфери з боку громадськості. У вітчизняних реаліях медіакритика наразі виступає не стільки праксеологічним, скільки когнітивно-рефлексивним чинником, спрямованим на оцінювання медіапрактики і різнобічних стосунків медіапідприємств із аудиторією.

Інформаційно-комунікаційна функція медіакритики забезпечує донесення інформації до аудиторії; передбачає моніторинг актуальних процесів у сфері ЗМК, а також трансляцію даних спостереження й оцінок широкій аудиторії. Пізнавально-оціночна функція реалізується шляхом поєднання взаємопов'язаних пізнавальних операцій: моніторингу, аналізу, інтерпретації, оцінки, прогнозу. Регулятивна функція медіакритики виявляється у впливі на діяльність ЗМК. Професійна медіакритика регулює діяльність ЗМК з позицій внутрішнього регулятора, через здійснення саморегулювання професійних співтовариств. Академічна медіакритика бере участь в обговоренні існуючих нормативів щодо діяльності ЗМК, вносить певні пропозиції щодо медійних практик. Масова медіакритика впливає на медіаспільноту опосередковано, через формування суспільної думки щодо ЗМК. У реалізації коригувальної функції медіакритика встановлює міру адекватності й відповідності реалій тій картині світу, яку пропонують ЗМК. Просвітницька функція медіакритики полягає в тому, що медіакритика формує уявлення аудиторії щодо діяльності ЗМК.

За суб'єктом медіакритичної діяльності здійснено поділ медіакритики на три різновиди: академічну, професійну та масову. Окрім варіативного чинника суб'єкта медіакритичної діяльності, у кожному з цих напрямків медіакритики закладене різне функціональне призначення, змістовне навантаження та інформаційне наповнення. Правомірно говорити також про різну цільову аудиторію. Роботи представників академічної медіакритики зазвичай публікуються у виданнях, адресованих науковій спільноті, яка опікується фундаментальними питаннями актуального стану медіасфери, системними проблемами медіаконтенту, медіавиробництва, медіарецепції тощо. Академічна медіакритика націлена на перманентну ревізію існуючих у сфері практичної журналістики діючих нормативів, стандартів, аксіологічних принципів тощо. Професійна медіакритика зорієнтована на продуцентів медійного контенту, для яких важливими є проблемні аспекти медіа у функціональному та практично-прикладному аспектах. Масова медіакритика адресується медіаспоживачам. Вона активізує суспільну увагу до актуальних проблем соціального функціонування засобів масової інформації, надає засоби зворотного зв'язку між аудиторією та ЗМІ.

За типом медіаканалу було виокремлено критику друкованих ЗМК, радіокритику, телекритику, критику мережевої комунікації. Серед аксіологічних проблем, яких торкається телекритичний дискурс, названо: формування неправильних ціннісних орієнтирів, настанов на девіантну поведінку, культивування агресії тощо; соціально-поведінкові проблеми, серед яких: утворення поведінкових стереотипів, девіантних ідеалів, сприяння «детабульованій поведінці», втраті відчуття реальності та психо-фізіологічні проблеми. Серед проблем мережевої комунікації, опрацьованих медіакритикою, вказано на такі: нівелювання локальних етнічних цінностей унаслідок глобалізації; поширення аморального контенту; застосування інтернет-майданчиків у злочинних цілях; загострення проблеми інформаційної

втоми внаслідок неконтрольованості потоків онлайнової інформації; Інтернет-адикція.

Медіакритичні студії у царині академічної медіакритики наразі відбуваються під впливом таких актуальних підходів і парадигм: теоретичних уявлень про правду/кривду у журналістському пізнанні, маніпуляцію інформаційним потоком (В.Різун); теорії патогенного тексту у масовій комунікації (Б.Потятиник, М.Лозинський); теорії інмутації (О.Холод); теоретичних уявлень про розуміння інформації у журналістиці (В.Владимиров); теорії медіакультури (Н.Зражевська); медіа-аксіології (Т.Кузнецова).

Контент-аналіз видання «Телекритика» дозволив виявити найпоширеніші теми актуального медіакритичного дискурсу. Серед них вказано на теми, що мають засадничий характер для функціонування мас-медіа: свобода слова, цензура, безпека журналістів, викривлення реалій у медіадискурсі, етичні засади функціонування ЗМК, а також на теми, актуалізовані конкретними подіями, резонансними для медіаспільноти: вбивство Г.Гонгадзе, закриття телеканалів, медіарецепцію виборів, мовне питання, Голодомор, зміни у рекламному законодавстві, російсько-грузинський конфлікт.

Контент-аналіз видання «Медіакритика» оприявнив найбільш актуальні теми, які порушувалися тут науковою та професійною спільнотами: екранне насильство, порнографія у мережі, маніпулятивні технології, свобода слова, замовні матеріали, медіаграмотність, медіазаконодавство тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Сулім А.А. Деякі аспекти медіакритичних штудій в контексті медіаосвіти / А.А. Сулім // Учені записки Таврійського національного університету ім. Вернадського (сер. Філологія. Соціальні комунікації). – 2010. том 23 (62). № 4 С. 451-455.
2. Сулім А.А. Телекритика як різновид медіакритики: функціональні й тематичні аспекти / А.А. Сулім // Учені записки Таврійського національного університету ім. Вернадського (сер. Філологія. Соціальні комунікації). – 2012. том 25 (64). № 4 Ч. 1 С.38-43
3. Сулім А.А. Типологія напрямків медіакритичних досліджень / А.А. Сулім // Наукові записки Інституту журналістики. – 2013. – Т.50. – С. 49-52
4. Сулім А.А. Особливості формування критичного мислення в Україні / А.А. Сулім // Наукові записки Інституту журналістики. – 2013. – Т.53. – С. 348-353.
5. Сулім А.А. Мережева комунікація як об'єкт медіакритики / А.А. Сулім // Вісник Харківської державної академії культури. Вип. 41 – 2013. С. 233-240.
6. Сулім А.А. Кінокритичні студії: форми, функції та методологічні підходи / А.А. Сулім // Вісник Харківської державної академії культури. Вип. 44 – 2014. С. 218-225.

Публікації в інших наукових виданнях

7. Сулім А.А. Особливості впливу на аудиторію електронних ЗМК: медіа педагогічний аспект / А.А. Сулім // Вісник Харківського національного університету ім. В.Каразіна. – сер. : Соціальні комунікації. – 2011. – № 968. – вип.3. – С. 21-26.
8. Сулім А.А. Медіакомпетентність як результат упровадження медіаосвіти / А.А. Сулім // Вісник Харківського національного університету ім. В.Каразіна. – сер. : Соціальні комунікації. – 2011. – № 968. – вип.3. – С. 26-29.

Публікації в наукових виданнях за кордоном

9. Сулім А.А. Медіакритика: цели и задачи / А.А. Сулім // Журналистика в 2011 году: Ценности современного общества и средства массовой информации. Сборник материалов Международной научно-практической конференции, Москва, 6-8 февраля 2012 г. – М.: Факультет журналистики МГУ имени М.В. Ломоносова, 2012. – С. 478-479
10. Сулім А.А. Становление медиакритики как особой сферы журналистиковедения А.А. Сулім // Журналистика в 2010 году: СМИ в публичной сфере. Сборник материалов Международной научно-практической конференции, Москва, 7-9 февраля 2011 г. – М.: Факультет журналистики МГУ имени М.В. Ломоносова, 2011. – С. 98-99
11. Сулім А.А. Медіакомпетентність як результат впровадження медіаосвіти в освітню систему суспільства А.А. Сулім // International academy of science and higher education world research analytics federation. London Great Britain – 2013. С. 172-174.

АНОТАЦІЯ

**Сулім А.А. Медіакритика в Україні: функції, тематика, проблематика.
– Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій зі спеціальності 27.00.04 – теорія та історія журналістики. – Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. – Дніпропетровськ, 2015.

Дисертація присвячена дослідженню медіакритики як перспективного напрямку медіадосліджень та журналістської практики.

Розкриті особливості критичного мислення як основи оціночно-пізнавальної діяльності людини і значення критичного мислення аудиторії відносно рецепції ЗМК, медіатекстів, форм подачі інформації. Розглянуті та проаналізовані принципи й підходи в літературній критиці та кінокритиці з метою виявлення методологічної бази, яка може бути корисною для медіакритики. Розроблена типологія медіакритичних студій, представлених у вітчизняному медіасередовищі. В роботі обґрунтована необхідність диференціації медіакритики за суб'єктом діяльності та за типом медіаканалу.

Вказано на ряд проблем, які піднімаються критичним телевізійним дискурсом. Виявлено зміст критичних зауважень на адресу мережевої комунікації.

Виділені такі актуальні парадигми й підходи до медіакритичних досліджень: теоретичні уявлення про правду/кривду в журналістському пізнанні, маніпуляції інформаційним потоком; теорія патогенного тексту в масовій комунікації; теорія інмутації; теоретичні уявлення про розуміння інформації в журналістиці; теорія медіакультури; медіа-аксіологія. Представлені результати контент-аналізу змісту видань «Телекритика» та «Медіакритика». Вказано на найбільш розповсюджені теми медіакритичного дискурсу видань.

Ключові слова: медіакритика, медіатексти, медіаграмотність, критичне мислення, мас-медіа, телекритика, критика мережевої комунікації.

АННОТАЦИЯ

**Сулим А.А. Медиакритика в Украине: функции, тематика, проблематика.
– Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по социальным коммуникациям по специальности 27.00.04 – теория и история журналистики. – Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. – Днепропетровск, 2015.

Диссертация посвящена исследованию медиакритики как перспективного направления медиаисследований и журналистской практики.

Раскрыты особенности критического мышления как основы оценочно-познавательной деятельности человека и значение критического мышления аудитории относительно рецепции СМК, медиатекстов, форм подачи информации. Рассмотрены и проанализированы принципы и подходы в

литературной критике и кинокритике с целью выявления методологической базы, которая может быть полезна для медиакритики. Проведен терминологический анализ и раскрыты функционально-смысловые особенности медиакритики. При изучении медиакритики был учтен зарубежный опыт и определены особенности функционирования медиакритики в Украине. Разработана типология медиакритических студий, представленных в отечественной медиасреде. В работе обоснована необходимость дифференциации медиакритики по субъекту деятельности и по типу медиаканала.

Выбор эмпирической базы исследования обусловлен яркой выраженностью двух направлений медиакритики в Украине: академической и профессиональной. С целью определения основных векторов тематики и проблематики академической критики проанализированы теоретические наработки ученых, которые работают в отрасли коммуникативистики и вносят значительный вклад в развитие академической медиакритики в Украине.

Для изучения профессиональной медиакритики проанализированы публикации в интернет-изданиях «Телекритика» за 2004-2013 гг. и «Медиакритика» за 2008-2013 гг., которые были опубликованы и хранятся в архивах информационных украинских сайтов: <http://www.telekritika.ua/>, <http://www.mediakrytyka.info/>. В результате анализа были выявлены проблемно-тематические блоки и ведущие рубрики в украинских медиакритических студиях.

Указано на ряд проблем, которые поднимаются критическим телевизионным дискурсом. Речь идет об аксиологических проблемах, среди которых: формирование неправильных ценностных ориентиров, установок на девиантное поведение, культивирование агрессии и т.д.; социально-поведенческие проблемы, среди которых: образование поведенческих стереотипов, девиантных идеалов, содействие «детабуированному поведению», потере чувства реальности и психо-физиологические проблемы.

Выявлено содержание критических замечаний в адрес сетевой коммуникации. Среди них указано на: нивелирование локальных этнических ценностей вследствие глобализации; распространение аморального контента; применения интернет-площадок в преступных целях; обострение проблемы информационной усталости вследствие неконтролируемости потоков онлайн-информации; Интернет-аддикция.

Выделены такие актуальные парадигмы и подходы к медиакритическим исследованиям: теоретические представления о правде/ кривде в журналистском познании, манипуляции информационным потоком; теория патогенного текста в массовой коммуникации; теория инмутации; теоретические представления о понимании информации в журналистике; теория медиакультуры; медиа-аксиология. Представлены результаты контент-анализа содержания изданий «Телекритика» и «Медиакритика».

Указано на самые распространенные темы медиакритического дискурса изданий, среди которых темы, имеющие основополагающий характер для

функционирования масс-медиа: свобода слова, цензура, безопасность журналистов, искажение реалий в медиадискурсе, этические принципы функционирования СМК, а также темы, актуализированные конкретными событиями, резонансными для медиасообщества: убийство Гонгадзе, закрытие телеканалов, медиарецепция выборов, языковой вопрос, Голодомор, изменения в рекламном законодательстве, российско-грузинский конфликт и т.п.

Ключевые слова: медиакритика, медиатексты, медиаграмотность, критическое мышление, масс-медиа, телекритика, критика сетевой коммуникации.

ABSTRACT

Sulim A.A. Mediacritica in Ukraine: functions, topics, issues. – Manuscript.

Candidate's dissertation in social communications, speciality 27.00.04 – theory and history of journalism. – Dnipropetrovsk national university Oles Honchar. – Dnipropetrovsk, 2015

This research focuses on media criticism as a promising area of media studies and journalism practice.

The peculiarities of critical thinking as the basis for evaluation of cognitive activity and the critical thinking of the audience regarding the reception of mass-media, mediatext forms of presentation are uncovered.

The principles and approaches in literary criticism and film criticism to identify methodological framework which can be useful for mediacritica are reviewed and analyzed. The typology mediacritica studies is presented in the national media sphere. In this paper, the necessity of differentiating mediacritica on the subject and the type of mediachannel is explained.

On a number of issues that have raised critical television discourse is indicated. The content criticisms network communication is detected.

These current paradigms and approaches to mediacritica research are dedicated: theoretical concepts of righteousness / wickedness in journalistic knowledge, manipulation of information flow; text pathogenic theory in mass communication; inmutatsiyi theory; theoretical idea of the understanding of information in journalism; theory of media culture; media axiology. The results of content analysis of media content " Televisioncritic " and "Mediacritica." The most common topics of discourse mediacritica publications is specified.

Keywords: mediacritica, mediatext, medialiteracy, critical thinking, mass-media, , criticism of network communication.